

CATALOGUS CIVIUM GEDANENSIIUM

KSIĘGI PRZYJĘĆ
DO PRAWA MIEJSKIEGO
W GDAŃSKU
1536–1814

Tom II
KSIĘGA OBYWATELSKA
(główna)
Z LAT 1577–1732

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu GDAŃSKIEGO

KSIĘGI PRZYJĘĆ
DO PRAWA MIEJSKIEGO
W GDAŃSKU
1536–1814

CATALOGUS CIVIUM GEDANENSIIUM

KSIEGI PRZYJEĆ
DO PRAWA MIEJSKIEGO
W GDAŃSKU
1536–1814

Tom II

KSIEGA OBYWATELSKA
(główna)
Z LAT 1577–1732

Edycja

Andrzej Groth, Dariusz Kaczor, Ewa Łączyńska-Bartoszek

Wstęp i opracowanie

Dariusz Kaczor

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu GDAŃSKIEGO
GDAŃSK 2019

Recenzent
prof. dr hab. Roman Czaja

Redaktor Wydawnictwa
Sonia Cynke

Projekt okładki i stron tytułowych
Andrzej Taranek

W publikacji wykorzystano ilustracje:
Fragment *Księgi obywatelskiej z lat 1577–1732*, sygn. APG 300,60/5, s. 126;
Mieszczanin składający przysięgę obywatelską, 1589, sygn. APG 300,60/5,
rysunek na wewnętrznej stronie okładki *Księgi obywatelskiej z lat 1577–1732*

Skład i łamanie
PRACOWNIA

Publikacja sfinansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2013–2019, nr projektu 11H12013781

**NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI**

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978–83–7865–840–5

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81–824 Sopot
tel./fax 58 523 11 37, tel. 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
www.wyd.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: www.kiw.ug.edu.pl

Druk i oprawa
Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81–824 Sopot
tel. 58 523 14 49; fax 58 551 05 32

SPIS RZECZY

Księga obywatela (główna) z lat 1577–1732. Wstęp	VII
Opis formalny	VII
Struktura wpisów	VIII
Księga obywatelska (główna) z lat 1577–1732	1

KSIĘGA OBYWATELA (GŁÓWNA) Z LAT 1577–1732

WSTĘP

Opis formalny

Księga przechowywana w zasobie Archiwum Państwowego w Gdańsku, w zespole Akta miasta Gdańska, pod sygnaturą APG, 300,60/5.

Księga o wymiarach 32 × 42 cm oprawiona w deski obciążone brązową skórą z wytłaczanym ornamentem. Stan zachowania oprawy nie najlepszy; blok księgi odchodzi od okładek; naruszeniu uległo bowiem szycie grzbietu. Blok księgi zasadniczo zachowany bardzo dobrze, choć pierwsze karty mają mocno wytartą powierzchnię (co czasami mocno utrudnia, a w niektórych wypadkach wręcz uniemożliwia pełne odczytanie poszczególnych wpisów); przypuszczalnie księga przez pewien czas była pozbawiona oprawy, stąd silne ślady wytarcia, zwłaszcza pierwszej strony. Ponadto na kilku kartach w dalszej części księgi widoczne (i również nieco utrudniające odczyt) przygięcia wewnętrznej powierzchni, wynikające najpewniej z niezbyt dobrych warunków jej przechowywania w początkowym okresie użytkowania. Księga w całości spisana na dobrej jakości pergaminie. Na tej podstawie można zasadnie przypuszczać, że prawdopodobnie przez pewien czas nie miała oprawy. Pośrednio wskazywałby na to fakt, że element zdobniczy księgi w postaci kolorowanego rysunku oryginalnie jest datowany na rok 1598, podczas gdy pierwsze wpisy zводу rozpoczynają się od 1577 r.

Księga nie ma oryginalnej strony tytułowej. Nie sposób ustalić, czy nigdy jej nie sporządzono, czy też się nie zachowała.

Na wewnętrznej stronie okładki wklejona karta z kolorowanym rysunkiem przedstawiającym obywatela składającego przysięgę w przewidzianym przepisami prawnymi rynsztunku bojowym, w pancerzu, z fuzją, rapierem oraz leżącymi u jego stóp rękawicami i hełmem. Obok wizerunku zaprzysięganego obywatela umieszczono rękopiśmienny dopisek: „Disen Bürger hatt Nickel Nerlich, Illuminist undt Formschneyder hierin zum Ewigen gedechtnuß verehret. Geschehen, den 17. Martzj Anno 1598”, będący swojego rodzaju sygnaturą autorską twórcy rysunku – pochodzącego z Lipska malarza (*Briefmaler*) – Nickela Nerlicha, który niewiele wcześniej, a mianowicie 15 czerwca 1596 r., sam został przyjęty w poczet gdańskich obywateli.

Księga zaopatrzona w oryginalną paginację poczynioną czerwonym atramentem, zdublowaną, a po części także skorygowaną odarchiwalną paginacją ołówkową. Tym samym czerwonym atramentem wyrysowane ramy, przygotowane do wypełnienia treścią: linie marginesów (lewy i prawy, górny i dolny) oraz linie podziału na szpalty (wpisy w całej księdze prowadzono konsekwentnie w układzie dwuszpaltowym). Dodatkowo na górnym marginesie, nad każdą szpaltą z osobna, wpisane oryginalnie (choć już zwykłym atramentem) bieżące daty roczne, mające charakter swego rodzaju żywej paginy.

Księga liczy łącznie 371 stron (w tym jedna, ostatnia, jest niezapisana). Została sporządzona w języku niemieckim, ze stosunkowo nielicznymi wtrętami łacińskimi. Ma charakter dość starannie prowadzonego czystopisu. Wykreślenia niemalże nie występują; omyłki pisarskie, wyrazy bądź frazy nadpisywane na interliniach lub dopiski umieszczane na marginesach są nieliczne. Księga spisana w miarę starannym, wyrobionym duktem, łatwym do odczytywania, wykazującym, mimo dużej rozpiętości chronologicznej, spore podobieństwo formalne. Jego analiza umożliwia wyróżnienie kilku warstw pisarskich (rąk), wskazujących na zmianę odpowiedzialnych za jej prowadzenie skrybów:

- pierwsza warstwa – od początku prowadzenia księgi, od 16 stycznia 1577 r. do 19 lutego 1622 r., dukt pisma charakterystyczny dla schyłku XVI/początku XVII w.;
- druga warstwa – od 19 lutego 1622 r., dukt pisma zasadniczo pozostaje bez zmian, jest jednak znacznie staranniejszy, poszczególne wyrazy zapisywane wyraźniej, krój liter grubszy;
- trzecia warstwa – od początku 1671 r., dukt pisma zachowuje nadal te same cechy co wcześniej, można jednak zauważyć, że charakteryzuje się większym rozstrzeleniem, większymi odstępami pomiędzy poszczególnymi literami, a także większymi odstępami interlinii; wpisy w tej części księgi są prowadzone też nieco mniej starannie;
- czwarta warstwa – od 10 kwietnia 1683 r., dukt pisma nadal zachowuje zasadniczo swoje specyficzne cechy, litery stają się jednak trochę bardziej „wyprostowane”, mniej zaokrąglone, przypominające w formie typową kaligrafię z drugiej połowy XVII w.; zwiększają się ponadto odstępami pomiędzy kolejnymi wpisami, w związku z tym zapiski stają się bardziej przejrzyste, choć jednocześnie w tej części księgi zrezygnowano z praktykowanego dotąd pogrubiania imion i nazwisk przyjmowanych obywateli (w celu lepszej czytelności);
- piąta warstwa – po 4 maja 1716 r., zarówno dukt pisma, jak i sposób prowadzenia wpisów stają się ewidentnie mniej staranne; dukt pisma wykazuje cechy typowe dla pisma z pierwszej połowy XVIII w.

Księga zawiera wpisy dotyczące osób przyjmowanych do prawa obywatelskiego w Gdańsku z lat 1577–1732, przy czym pierwszy wpis pochodzi z 26 stycznia 1577 r., a ostatni z 14 marca 1732 r. Stanowi zatem w pewnej mierze kontynuację zapisków zawartych w księdze APG, 300,60/2, *Catalogus Civium Gedanensium*, t. 1, mimo że została ona doprowadzona ostatecznie do 1592 r.; jej kontynuacją jest księga APG, 300,60/8, *Catalogus Civium Gedanensium*, t. 3, z wpisami rozpoczynającymi się 26 kwietnia 1732 r.

Struktura wpisów

Struktura wpisów w całej księdze, mimo jej dużej rozpiętości chronologicznej, pozostaje niemal niezmienna, wykazując w poszczególnych okresach jedynie niewielkie różnice. Od początku prowadzenia księgi w 1577 r. do 1622 r. stosowano sposób prowadzenia zapisków identyczny jak w zwodzie będącym jej poprzednikiem, czyli w księdze APG, 300,60/2, *Catalogus Civium Gedanensium*, t. 1. Każdą serię wpisów poprzedza nagłówek datacyjny zawierający datę dzienną, miesięczną i roczną. Podstawowe dane personalne, składające się na treść wpisów, notowano w układzie: imię i nazwisko przyjmowanego obywatela, miejsce pochodzenia, profesja (wskazująca przy okazji na rodzaj nabywanego prawa miejskiego – w wypadku rzemieślników odnotowywano konkretny zawód). Odstępstwa od tej reguły (na ogół brak danych dotyczących miejsca pochodzenia bądź profesji) są nieliczne.

Od marca 1622 r. pojawia się drobna zmiana sposobu prowadzenia zapisków – odtąd datyienne i miesięczne zapisywano na marginesach szpalt (na lewym marginesie oraz na marginesie rozdzielającym szpalty).

Początkowo, do 1587 r., wpisów dokonywano podobnie jak w księdze APG, 300,60/2, *Catalogus Civium Gedanensium*, t. 1, raz w tygodniu, a mianowicie w soboty (na zakończenie tygodnia), odnotowując wówczas, jak można się domyślać, zbiorczo obywateli, którzy otrzymali prawo miejskie w danym tygodniu. W okresie późniejszym prowadzono wpisy na bieżąco, w różnych terminach. Nie zawsze jednak zasadę tę stosowano konsekwentnie. W stosunkowo nielicznych wypadkach (pod koniec lat 70. i w latach 80. XVI w.) mimo stosowania w nagłówkach datacyjnych terminu *Sabbato*

wpisów dokonywano również w innych dniach tygodnia, np. 16 września 1578 r. we wtorek, 8 maja 1579 r. w piątek. Identycznie jak w księdze poprzedzającej, od października 1582 do połowy maja 1587 r., a zatem w pierwszych latach po wprowadzeniu kalendarza gregoriańskiego, praktykowano podwójny system zapisu, który polegał na tym, że wpisy dokonywano zgodnie z chronologią gregoriańską (zazwyczaj we wtorki), umieszczana natomiast w nagłówkach datacyjnych formuła *Sabbato* niewątpliwie odnosiła się do daty zapisywanej według starego (juliańskiego) stylu, np. wpisy z dnia 15 lutego 1586 r. (wtorek) opatrzone są formułą *Sabbato* odnoszącą się ewidentnie do soboty 5 lutego.

Od 1672 r. została wprowadzona jeszcze jedna drobna zmiana, a mianowicie zaczęto dokładniej opisywać miejsce pochodzenia nowo przyjmowanych obywateli, często z podaniem charakteru miejscowości (miasto, wieś, osada), lokalizacji regionalnej lub/i przynależności administracyjnej bądź państwowej, odległości od większych albo bardziej znanych miast (zwłaszcza w wypadku kandydatów wywodzących się z miejscowości wiejskich).

Imiona i nazwiska osób przyjmowanych w poczet obywateli zapisywano duktem nieco większym niż resztę danych personalnych, zapewne aby wyróżnić i ułatwić odnalezienie konkretnego nazwiska w księdze.

Początkowo, przed 1622 r., do każdego rocznika wpisów (w końcu marca lub na początku kwietnia, z podaniem dokładnej daty) konsekwentnie dodawano wykaz członków władz miejskich wyłonionych w drodze dorocznej kiery, choć jedynie tych, którzy byli odpowiedzialni za prowadzenie ksiąg obywatelskich – odnotowywano zatem nazwiska burmistrzów (prezdujących w danym roku), ich zastępców oraz kamlarzy i ich kolegów.

W okresie późniejszym, po 1622 r., odnotowywano już tylko nazwiska kamlarzy odpowiedzialnych na mocy prawa miejskiego za kontrolę oszacowania majątku kandydatów na obywateli i pobierania opłat za nabycie obywatelstwa.

Oprócz wzmiankowanych podstawowych danych personalnych nowo przyjmowanych obywateli pojawiają się w treści księgi także dość częste zapiski innego rodzaju, zawierające przede wszystkim informacje takie, jak:

- 1) zmiany prawa obywatelskiego konkretnych osób (zazwyczaj z dokładnymi datami przeprowadzenia procedury jego zmiany bądź poprawienia);
- 2) przyznanie przez władze miejskie tzw. dylacji na dostarczenie właściwego listu rodowego lub zaświadczenia o uwolnieniu z poddaństwa, w sytuacjach gdy poprzednio przedstawiony dokument nie spełniał kryteriów i nie został przez gdański Urząd Wetowy zaakceptowany;
- 3) różnego rodzaju uwagi dotyczące przyjmowanych osób lub okoliczności związanych z procedurą przyjęcia w poczet obywateli.

Ponadto od października 1637 r. dość konsekwentnie (przynajmniej do końca XVII w.) odnotowywano, w wypadku części obywateli nabywających prawo obywatelskie kupieckie, informację o klauzuli zakazu zakupu przez nich dóbr ziemskich, o ile z mocy prawa nie byli do tego uprawnieni.

ISBN 978-83-7865-840-5